

10.Адлер Ю.П., Маркова Е.В., Грановский Ю.В. Планирование эксперимента при поиске оптимальных условий. – М.: Наука, 1976. – 280 с.

11.Дуда Г.Г., Егоршин А.А. Применение симплекс-решетчатого планирования для изучения проблемы оптимизации внесения азотных удобрений при интенсивной технологии возделывания озимой пшеницы // *Агрохимия*. – 1988. – №8. – С.115-121.

12. Дуда Г.Г., Егоршин А.А. Изучение эффективности дробного применения азотных удобрений при четырех сроках внесения под озимую пшеницу с помощью симплекс-решетчатого планирования эксперимента // *Агрохимия*. – 1989. – №2. – С.120-127.

13.Ковалев А.И., Войленко В.В. Маркетинговый анализ. – М.: Центр экономики и маркетинга, 2000. – 256 с.

14. Гинзбург А.И. Экономический анализ. – СПб.: Питер, 2003. – 176 с.

15. Гиляровская Л.Т., Вехорева А.А. Анализ и оценка финансовой устойчивости коммерческого предприятия. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с.

Получено 12.05.2003

УДК 658.14

М.О.НАУМЕНКО

Харківський державний економічний університет

РИНКОВІ КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВІДТВОРЕННЯ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Розглядаються критерії ефективності основних засобів промислових підприємств і підприємств житлово-комунальної галузі. Пропонується урахування ринкових особливостей відтворення капіталу підприємств у підході до цих критеріїв і до розрахунку відповідних показників.

Поняття "ефективність" широко використовується в багатьох сферах практичної і наукової діяльності. В економіці ефективність означає результат або віддачу в зіставленні з витратами сил і засобів, спрямованих на досягнення певної мети. Результативність функціонування основних засобів підприємства у процесі їх відтворення є однією з основ ефективної економіки. Загальні для будь-якої господарської системи положення виявляються специфічним чином у кожній з них, а проблеми й суперечності транзитивного періоду продовжують гальмувати розвиток вітчизняного виробництва, а отже, вкрай негативно впливають на його ефективність. Це обумовило актуальність дослідження критеріїв ефективності основних засобів підприємств у процесі їх капіталізації.

Ці проблеми знаходяться в центрі уваги науковців і практиків, проте деякі їх аспекти потребують подальшого дослідження у зв'язку зі змінами сучасних умов господарювання. Так, О.Руденко зауважує, що однією з найважливіших проблем "... є застарілість і низька ефективність виробничо-технічної бази виробництва...". Він досліджує умови нормалізації розширеного відтворення, але залишає поза увагою необхідність перегляду критеріального апарату оцінки ефектив-

ності основних засобів виробництва у процесі їх капіталізації [2, с.7]. С.Дорогунцов і В.Чижова, спираючись на відоме положення, що „... эффективность воспроизводства и использования основных фондов зависит от научно-технического прогресса и изменения экономической среды” [1, с.30], здійснюють порівняльний аналіз ефективності відтворення за різними критеріями і відповідними показниками, однак не звертають увагу на зміну підходів до їх визначення в умовах становлення ринкових відносин.

Необхідність вивчення ринкових особливостей визначення ефективності відтворювальних процесів обумовила мету цієї статті – узагальнення методичних підходів до урахування ринкових особливостей відтворення капіталу підприємств у підходах до визначення критеріїв ефективності основних засобів і до розрахунку відповідних показників.

Сучасна економічна теорія розглядає ефективність діяльності комерційного підприємства на двох рівнях. Це, по-перше, ефективність у процесі виробництва і, по-друге, – в обміні, тобто при реалізації продукції на ринку. У першому випадку ставиться завдання робити "краще, дешевше, швидше", у другому – продати з можливо більшою вигодою. При цьому між ефективністю виробництва і реалізацією існують безпосередній зв'язок і субординація. Без ефективного виробництва не може бути й ефективної реалізації. Разом з тим при відсутності можливості реалізувати продукцію ефективне виробництво перестає бути результативним і втрачає зміст. Обидві ці сторони ефективності в їх єдності становлять загальну ефективність відтворювальної діяльності підприємства.

Для характеристики стану і динаміки ефективності виробничо-господарської діяльності недостатньо однієї її загальної оцінки. Цій меті покликана служити система спеціальних критеріїв і показників. У загальному вигляді критерій – це відмінна ознака і разом з тим певне мірило для відображення та оцінки якісної характеристики досліджуваного явища чи процесу. Кількісні показники – це виражена в числовій формі динаміка, що дозволяє оцінити стан і зміни певного об'єкта. Показники звичайно служать для характеристики визначених критеріїв. Зв'язок між критеріями і показниками, в тому числі при розгляді економічних явищ і процесів, не може служити підставою для їх змішання.

Система критеріїв і показників широко застосовується при оцінці ефективності економічної системи на її різних рівнях. Це відноситься і до процесу функціонування та відтворення основних засобів підприємств. При цьому в Україні одночасно з процесом становлення капіта-

лу підприємств формуються ринкові критерії оцінки ефективності його речовинних елементів. Деякі старі критерії набувають нового значення, а інші, що перестали відповідати умовам ринкової економіки, втрачають своє значення.

До всіх критеріїв і показників ринкової оцінки ефективності економічних явищ і процесів повинна застосовуватися вимога їх визначення за даними реалізованої, а не виробленої продукції. Обумовлено це принаймні двома причинами. По-перше, такий підхід відповідає природі ринкової економіки. По-друге, далеко не вся вироблена продукція знаходить збут і, отже, служить джерелом доходу, тобто все зроблене не може розглядатися в контексті ефективності. Однак продовжується практика податкового обкладання виробленої, а не реалізованої продукції. Це створює серйозні труднощі для підприємств, та й для податкової служби, зокрема, у зв'язку з поверненням підприємствам частини нарахованого податку з обороту на нереалізовану продукцію.

Основні засоби є складним організаційно-технічним комплексом, мають певну соціально-економічну форму, тому для об'єктивної оцінки ефективності їх використання і відтворення необхідно виділяти декілька локальних критеріїв. Насамперед це група критеріїв, що безпосередньо відбивають ефективність основних засобів як стосовно до економіки в цілому, так і на рівні окремого підприємства.

До числа цих критеріїв насамперед відноситься фондівдача. Вона характеризує ефективність виробничих фондів у сфері виробництва в цілому і у всіх його структурних підрозділах. У минулому цей критерій розраховували як відношення виробленої продукції до наявних виробничих фондів (використовувалися різні варіанти відповідних розрахунків). Стосовно сучасних умов необхідно використовувати показник не виробленої, а реалізованої продукції. Для порівняння можливе і встановлення фондівдачі за старою методикою. Зіставлення одержаних показників, зокрема, показує і відповідність конкретного виробництва наявному попиту, тобто характеризує ефективність ринкової реструктуризації основних засобів.

Розрахована в цілому по промисловості фондівдача відбиває загальні негативні тенденції перехідного періоду. Очевидно, що реально цей показник трохи вище, оскільки значна питома вага основних виробничих фондів у промисловості не бере участь у виробництві. Разом з тим, оскільки невиключені у виробництво фонди продовжують перебувати на балансі підприємств, то, очевидно, такий розрахунок доцільний і для підвищення фондівдачі промисловості в цілому і окремим суб'єктам господарювання необхідно реструктурувати свій

виробничий потенціал. У цьому випадку фондівдача повинна підвищуватися за рахунок, по-перше, зменшення вартості основних виробничих фондів (за умови їх вибуття) і, по-друге, – на основі збільшення виробленої (реалізованої) продукції в умовах реструктурованого виробництва.

Самостійну групу складають критерії, що характеризують зміни в складі основних виробничих фондів і ступінь їх використання. Сюди відносяться: коефіцієнти вибуття, відновлення і стану основних засобів, що відбивають речовинний процес реновації устаткування. Їх варто розглядати у зв'язку з ще одним критерієм – коефіцієнтом використання виробничих потужностей, що розраховується як відношення часу виробничого використання устаткування до календарного часу. Цей останній критерій тепер має особливе значення у зв'язку з простоями устаткування багатьох підприємств, обумовленими економічною кризою, а також їх невідповідністю структурі потреб (платоспроможного попиту).

Особливе місце серед критеріїв оцінки ефективності виробничих фондів займає ступінь зносу устаткування і розміри амортизаційних відрахувань. Значення цього критерію обумовлюється тим, що він відбиває умови реновації устаткування та рівень її ефективності. Безпосередньо це виражається в кореляції ступеня та швидкості зносу устаткування і розмірів (норм) амортизаційних відрахувань. Ефективність реновації устаткування визначається тим, наскільки накопичені амортизаційні відрахування забезпечують його відшкодування з урахуванням фізичного, морального і структурного зносу.

Більшої уваги заслуговує такий критерій ефективності виробничих фондів, як відношення фактичного часу обороту ресурсів до нормативного. Збіг цих двох величин може розглядатися як своєрідна базисна величина. Відхилення від неї свідчить про підвищення чи зниження ефективності використовуваних ресурсів.

Узагальнюючим критерієм оцінки ефективності господарської системи в цілому і її структурних підрозділів для будь-якого типу економіки є продуктивність праці. Однак при ринкових перетвореннях у факторах росту і методах її розрахунку відбуваються істотні зміни. З огляду на залежність виробництва від ринкового обороту продуктивність суспільної праці доцільно обчислювати як відношення ВВП чи ВНП до всієї чисельності самодіяльного населення, а не тільки до чисельності осіб, зайнятих у матеріальному виробництві.

Для окремого підприємства величину і динаміку продуктивності праці слід обчислювати як старими, так і новими методами. У чисельник дробу при визначенні рівня продуктивності праці замість вироб-

леної доцільно ставити реалізовану продукцію. У знаменнику можна поміщувати весь персонал, а також його основні складові частини. Динаміку продуктивності праці, як і раніше, можна визначати зіставленням кожного наступного року з попереднім чи базисним показниками, використовуючи систему базисних і ланцюгових індексів. Для порівнянності й об'єктивності показників їх необхідно коригувати з урахуванням індексу інфляції. Обчислений у такий спосіб показник є відображенням не тільки змін результативності живої праці, але й ефективності використання виробничих фондів.

До критеріїв ефективності основних засобів на мікрорівні відноситься і собівартість продукції, в якій необхідно відображати витрати підприємства на реалізацію продукції, тобто на вивчення ринку і просування до споживача, витрати на науково-дослідні й проектно-конструкторські розробки, трансакційні витрати. У зв'язку з цим для оцінки ефективності діяльності комерційного підприємства може бути використане відношення виторгу від продажу продукції до її повної собівартості. При цьому у вартості реалізованої продукції роль основних засобів може бути врахована як сумарно, так і в міру зносу.

Узагальнюючим економічним чинником і критерієм ефективності функціонування і відтворення основних засобів є рівень і динаміка рентабельності (прибутковості) підприємства, який в умовах переходу до ринку набуває нового значення. З одного з допоміжних, значною мірою розрахункових він перетворюється в основний стимул і показник результативності роботи суб'єкта економічних відносин.

Таким чином, комплекс критеріїв для забезпечення реального відображення ефективності застосування основних засобів виробництва підприємств, в умовах придбання ними суспільної форми основного капіталу, має бути переорієнтований і в кожному випадку як результат повинна розглядатися реалізована продукція.

Подальше дослідження проблем оцінки ефективності виробництва доцільно провести, по-перше, в напрямку узагальнення соціальних критеріїв, які невід'ємно пов'язані з економічними й відбивають вплив використання речовинних факторів виробництва на людину і середовище її проживання. І, по-друге, розглянути можливості розширення застосування економіко-математичних методів, особливо багатфакторного аналізу для більш достовірної оцінки динаміки, стану та тенденцій ефективності елементів основного капіталу на промислових підприємствах і підприємствах житлово-комунальної галузі.

1. Дорогунцов С., Чижова В. Методологические проблемы воспроизводства основного капитала в трансформационный период // Экономика Украины. – 2002. – №12. – С.29-35.

2.Руденко О. Забезпечення розширеного відтворення в умовах трансформації економіки України // Схід: Аналітично-інформаційний журнал. – 2002. – № 3. – С.7-8.

Отримано

УДК 658 : 65.012.34

О.М.ПОСПЕЛОВ

Харківський державний економічний університет

ТЕХНОЛОГІЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА

Розглядається технологія стратегічного логістичного планування матеріальних потоків на підприємстві. Обґрунтовується зміст етапів планування і даються методичні рекомендації щодо їх розробки.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими й практичними завданнями. Найважливішою проблемою управління підприємствами є зберігання конкурентоспроможності в умовах мінливості зовнішнього середовища. Це виражається в неможливості точного передбачення розвитку подій, у зв'язку з чим наголос тепер роблять на короткострокових реакціях, а не на виробленні деталізованої довгострокової стратегії; високій залежності ступеня невизначеності від сегмента середовища, в якому функціонує підприємство; в необхідності розробки організаційних механізмів і зворотних зв'язків для швидкої адаптації в мінливих умовах; появі можливості не тільки пасивно пристосовуватися, але й активно впливати на зовнішні умови з метою зниження їхньої невизначеності. Все це вимагає розгляду необхідності й можливості стратегічного планування на підприємстві.

Враховуючи те, що умовою існування і розвитку підприємства в ринкових умовах є кругообіг оборотного капіталу як сукупності потоків різної природи і в першу чергу матеріальних потоків (сукупності матеріальних ресурсів, незавершеного виробництва і готової продукції), варто розглянути таку важливу проблему, як стратегічне планування матеріальних потоків на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даного завдання. Дослідження проблеми стратегічного планування матеріальних потоків на підприємстві пов'язані у першу чергу з публікаціями таких фахівців у галузі стратегічного управління, як Р.Акофф, І.Ансофф, О.С.Віханський, Ю.В.Гусев, А.М.Петров, В.С.Пономаренко, Е.А.Уткін., А.А.Томпсон, А.Дж.Стрикленд, в роботах яких підкреслюється *необхідність* стратегічного планування матеріальних потоків на підприємстві. По-друге, розгляд *можливості*